

**АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО
CIVIL LAW**

ҒТАХР 10.51.01

ӘОЖ 346.1

10.51889/2959-6181.2023.74.4.004

Б.Қ. Әлімқұлова¹

¹«Ұлттық мемлекеттік ғылыми-техникалық сараптама орталығы» АҚ

**АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДІ ЦИФРЛАНДЫРУ:
ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Аңдатпа

Қазіргі дәуірде экономикалық саладағы процестердің дамуын жаһандық реттеуші ақпараттық технологиялар қабаты, атап айтқанда ауыл шаруашылығы саласының ақпараттық дамуы болып табылады. Мақалада аграрлық секторды ақпараттық дамытудың құқықтық негіздері қаралады, инновациялық технологияларды енгізбей мұндай дамудың мүмкін еместігі дәлелденеді. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіп секторындағы қазіргі процестерді ақпараттандыруды дамыту ең қарапайым факторға - ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің интернетке қол жеткізуін қамтамасыз етуге байланысты. Агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру проблемасын қарау қазіргі заманғы стратегиялық мемлекеттік құжаттар мен нормативтік құқықтық актілерге негізделген.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы, агроөнеркәсіптік кешен, ақпараттандыру, цифрландыру, құқықтық реттеу, цифрлық технологиялар.

Алимқұлова Б.Қ.¹

¹АО «Национальный центр государственной научно-технической экспертизы»

**ЦИФРОВИЗАЦИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА:
ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ**

Аннотация

В действующую эпоху глобальным регулятором развития процессов в экономической сфере является пласт информационных технологий, а в частности информационное развитие отрасли сельского хозяйства. В статье рассматриваются правовые основы информационного развития аграрного сектора, аргументируется невозможность такого развития без внедрения инновационных технологий. Развитие информатизации существующих процессов в агропромышленном секторе Республики Казахстан зависит от самого элементарного фактора – обеспечения доступа к интернету сельхозтоваропроизводителей. Рассмотрение проблемы цифровизации агропромышленного комплекса основано на современных стратегических государственных документах и нормативных правовых актах.

Ключевые слова: сельское хозяйство, агропромышленный комплекс, информатизация, цифровизация, правовое регулирование, цифровые технологии.

Alimkulova B.¹

¹«National Center of science and technology evaluation» JSC

DIGITALIZATION OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX: PROBLEMS OF LEGAL REGULATION

Abstract

In the current era, the global regulator of the development of processes in the economic sphere is the layer of information technologies, and in particular the information development of the agricultural sector. The article considers the legal basis for the information development of the agricultural sector, argues the impossibility of such development without the introduction of innovative technologies. The development of informatization of existing processes in the agro-industrial sector of the Republic of Kazakhstan depends on the most elementary factor - ensuring access to the Internet for agricultural producers. Consideration of the problem of digitalization of the agro-industrial complex is based on modern strategic state documents and regulatory legal acts.

Keywords: agriculture, agro-industrial complex, informatization, digitalization, legal regulation, digital technologies.

Kipicne

Қазіргі заманғы кезеңде жаһанданушы әлемде құқықтық процестерге әсер етудің триггері ретінде қоғамдық қатынастарды цифрландыру басым үрдіске айналууда. Шын мәнінде, цифрландыру жаңа құқықтық шындықтың қалыптасуына әсер етеді және оның дамуының салдары құқықтың өзгеруі, оның реттеуші рөлі, шекаралары мен әрекет ету шектері болып табылады. Бұл құқықтың реттеуші ықпалының бағыттарын кеңейте түсетін формальды аспектілерінің өзгерістері туралы болып отыр. Қоғамдық қатынастардың басты реттеушісі болып қала отырып, құқық ықпал етудің жаңа нысандарын құрайды [1, 9-10 б.]. Әдебиетте цифрлық технологиялардың әсерінен заң шығару процесінің өзгеруі негізделеді. [2, 5-16 б.]. Бұл жағдай Ресей қоғамының құқықтық саласындағы цифрландырудың әртүрлі аспектілерін талдау қажеттілігін негіздейді. Мәселе мынада, цифрландыру процестерімен байланысты оң қоғамдық өзгерістер объективті түрде әртүрлі тәуекелдердің көптігімен қатар жүреді, бұл жаңа цифрлық шындық жағдайында қоғамдағы әртүрлі қатынастарды реттеу мақсатында реттеуші құқықтық тетікті тиімді дамыту стратегиясын әзірлеу қажеттігін көздейді.

Бүгінде цифрлық шындық агроөнеркәсіптік кешен үшін қазіргі заманғы цифрлық технологиялардың өте ұтымды екенін дәлелдейді, өйткені олар еңбек өнімділігін арттыру, инвестициялардың тиімділігін арттыру, ысырапты азайту, осы саладағы жаңа мамандықтар тізбесін дамыту процестеріне оң ықпал етеді. Азық-түліктің саны мен сапасына және жалпы әлемдік ауқымда ауыл шаруашылығы өндірісінің өніміне деген өсіп келе жатқан қажеттілікті ескере отырып, ауыл шаруашылығы процестерін цифрландыру ғылыми ортада және ең алдымен АӨК-дегі қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуді жетілдіру тұрғысынан жандандырылады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдіснамалық негізін диалектикалық, логикалық-құқықтық, әлеуметтік-құқықтық, жүйелік-құрылымдық, формальды-заңдық әдістер, құқықтық модельдеу әдісі құрады.

Нәтижелер мен талқылаулар

АӨК жүйесіндегі өнімділікті арттыру мәселесі әртүрлі ғылыми және практикалық алаңдарда талқылануда. Ақпараттық қоғамның қазіргі даму кезеңі ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуымен сипатталады [3]. Халықаралық шолуларда өнімділікті арттыру мақсатында ауыл шаруашылығы егін жинаудан егін егуге және өсімдіктерді өсіруге, тыңайтқыштар мен механикаландыру құралдарын пайдалануға, өндірісті автоматтандыруға және цифрлық технологияларды енгізуге дейінгі жолдан өткен жағдайды талдайды:

«өнімділіктің, өнім сапасының дәстүрлі жақсаруы, өндіріс шығындары мен энергия сыйымдылығын азайту үшін жаңа перспективалар ашылуда: егіс алқаптары мен мал шаруашылығының жай-күйі туралы деректерді нақты уақыт режимінде егістік пен жануардың нақты учаскесіне дейін нақтылау мүмкіндігімен цифрлық жинау, «ақылды» ауыл шаруашылығы техникасын енгізу, жасанды интеллект технологияларын енгізу және т.б. Яғни, «цифрлық» әрбір фермерге бір гектардан көбірек егін мен жоғары мал өнімділігін қалай алуға және оған адам және материалдық ресурстарды аз жұмсауға болады деген негізгі сұрақтарға жауап береді. Сондай-ақ шектеуші факторлар бар: дайын емес инфрақұрылым, агрономдарға арналған білім беру бағдарламаларының артта қалуы және қаржыландыру проблемалары. Дегенмен, цифрлық трансформациядан аулақ болу бәсекеге қабілеттілікті жоғалту қаупін тудырады. Ал осыған байланысты өзара байланыстылығы агроөнеркәсіп кешеніне цифрлық технологияларды енгізуді айқындайтын ынталандыру және реттеу шараларының кешенін мемлекет тарапынан жүзеге асырудың маңызы зор.

Мұндай шараларға мыналар жатады:

1. Цифрлық инфрақұрылымды дамыту (мысалы, Интернетке қол жеткізу).
2. Білім беру жүйесін жаңғырту және біліктілікті арттырудың жаңа бағдарламаларын әзірлеу.
3. Инновацияларды қаржыландырудың жеңілдетілген жүйесі.
4. Мемлекеттік реттеу.
5. Ауыл шаруашылығына мемлекеттік қолдау көрсету үдерістерін цифрландыру» [4].

Әрине, алға қойылған мақсаттарға жету үшін ең алдымен сектордағы тұтынушылардың жоғары сапалы интернетке қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет. Бұл факторсыз проблемалардың ешқайсысын шешу және жоспарланған шараларды жүзеге асыру мүмкін емес. Жоғарғы есеп сотының мәліметі бойынша, 63 елдің арасында Қазақстан интернет жылдамдығы (34,08 Мб/с) және сымсыз кең жолақты интернеттің ену деңгейі бойынша аутсайдерлердің қатарында, бұл ретте Қазақстан Республикасы 100-ге шаққанда 56-шы орында – 87,7. адамдар [5].

«Ақпараттандыру туралы» 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V Қазақстан Республикасының Заңында ақпараттандыру саласындағы қоғамдық қатынастарды мемлекеттік реттеудің мақсаттары айқындалды: ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымды қалыптастыру және дамытуды қамтамасыз ету, Қазақстан Республикасының әлеуметтік және экономикалық дамуы мен бәсекеге қабілеттілігін ақпараттық қамтамасыз ету үшін ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласында тауарлар, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтер өндірісінде ел ішіндегі құндылықты дамыту үшін жағдайлар жасау (3-бап). Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын дамытуды мемлекеттік қолдауды Қазақстан Республикасында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын дамытуды ынталандыру мақсатында уәкілетті мемлекеттік органдар, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы ұлттық даму институты және басқа да ұлттық даму институттары жүзеге асырады [6].

"Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы "Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы, кейіннен күші жойылған Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 17 мамырдағы № 311 қаулысымен Қазақстан Республикасы экономикасының даму қарқынын жеделдету және орта мерзімді перспективада цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту сияқты нысаналы индикаторлары, сондай-ақ Қазақстан экономикасының ұзақ мерзімді перспективада болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа даму траекториясына көшуі үшін жағдайлар жасау болды [7].

Мемлекеттің стратегиялық құжаттарында «Тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан басқа да посткеңестік мемлекеттер сияқты экономиканы жаңғыртуға және ұлттық экономиканың барлық салаларын реформалауға кірісті. Бұл кезең агроөнеркәсіп кешеніндегі меншіктің жаңа нысандары мен кәсіпкерлік құрылымдардың дамуымен сипатталатын ауыл шаруашылығы дамуының жаңа кезеңінің басталуы болды» [6].

2021 жылы бекітілген «Цифрландыру, ғылым және инновациялар есебінен технологиялық серпіліс» ұлттық жобасы мақсатты түрде жүзеге асыру жоспарланған шаралардың ракурсын нақтылады. Ұлттық жобада стратегиялық мақсаттар айқындалған: 2025 жылға қарай IMD цифрлық бәсекеге қабілеттілік рейтингінде 33 (68,9) орын, 2025 жылға қарай Дүниежүзілік экономикалық форумның жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексында 70 орын 2025 жылға қарай «Ақпарат және байланыс» саласындағы «Инновациялық әлеует», «Еңбек өнімділігінің өсуі» 2019 жылғы деңгейден 34,4%-ға дейін, «Ақпарат және байланыс» саласындағы «Негізгі капиталға инвестициялар» 2025 жылға қарай 2019 жылғы деңгейге қарағанда нақты өсімнің 137,9%-ға дейін [8]. Ұлттық жобаның ерекшелігі бұрынғы мемлекеттік бағдарламаларды нақтылау болып табылады.

«Цифрландыру, ғылым және инновациялар арқылы технологиялық серпіліс» ұлттық жобасын 2021-2025 жылдар аралығында жүзеге асыру барысында қаржыландыру көлемі 2255,9 млрд теңгені құрайды. Қаржыландыру көздері: республикалық бюджет – 1447,4 млрд теңге (64,2%), бюджеттен тыс қорлар – 800,3 млрд теңге (35,5%), жергілікті бюджет – 8,2 млрд теңге (0,3%). Ұлттық жобаның мақсаты – цифрлық дәуірде инфрақұрылымды тиімді және қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз ететін сенімді деректерге негізделген цифрлық трансформация арқылы тиімді мемлекеттік басқару[5].

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамыту жөніндегі 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобада цифрлық шешімдерді іске асыру үшін бірқатар іс-шаралар көрсетілген. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі Агроөнеркәсіптік кешендегі мемлекеттік инспекция комитетінің «Республикалық фитосанитариялық диагностика және болжамдар әдістемелік орталығы» республикалық мемлекеттік мекемесін материалдық және техникалық құралдармен, зертханалық жабдықпен, интернетке үздіксіз жылдам қолжетімділікпен және т.б. қамтамасыз ету сияқты; сандық шешімдер үшін финтех (fintech) және агротех құралдарын пайдалануды пысықтау, электронды түрде топырақ карталарын жасау, электронды түрде геоботаникалық карталар жасау, сандық ортофотопландарды дайындау, «Мұрағат» МЖК ААЖ кіші жүйесін пайдалана отырып, жер-кадастрлық істерді сканерлеу, есептік кварталдардың электрондық карталарын жасау, қалалар мен елді мекендердің жерлерінде қалыптастырылған [8].

Қорытынды

АӨК цифрландыру аграрлық және нарықтық ақпаратқа, сондай-ақ қарыз және сауда қаржыландыруға қол жеткізе отырып, фермердің міндеттерін шешу бойынша жаппай құралға айналуы тиіс. Мемлекеттік қызметтер мен процестерді автоматтандыру үйден шықпай және тегін негізде электрондық форматта субсидиялар мен қызметтерді алу процесінің ашықтығын қамтамасыз етуге мүмкіндік беруі маңызды.

Қазіргі кезеңде ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер үшін ақпараттық қызметтер көрсете отырып, бірыңғай ұлттық тұғырнама базасында бірыңғай тауар өткізу желісін құра отырып, ауыл шаруашылығы өнімін қадағалау жүйесін енгізу тиімділігінің маңызы зор.

Мемлекеттік қолдау шараларын алу кезінде ашықтықты қамтамасыз ету мақсатында қағидаларға, үлгілік шарттарға, ішкі нормативтік құжаттарға мемлекеттік қолдау алушының банктік құпияны ашуға келісімінің болуын көздейтін тиісті нормаларды енгізу арқылы сыртқы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарының «Бәйтерек» ҰБХ» АҚ еншілес ұйымдары мен «Азық-түлік келісімшарт корпорациясы» ҰК» АҚ-ның банктік құпияны құрайтын мәліметтеріне қол жеткізуі қажет. Бұл ретте бұл шарт мемлекеттік және квазимемлекеттік сектордың барлық деңгейлерінде қамтамасыз етілуге тиіс.

Аграрлық секторға цифрлық технологияларды енгізудің жоғары серпіні, сондай-ақ жаңа цифрлық сегменттерді қалыптастыру жағдайында аграрлық секторда технологиялық басқарушылық және іскерлік тәсілдерді қарқынды трансформациялау жүргізілуде. Бұл тұрғыда цифрлық экожүйедегі макро- және микроэкономикалық жүйелердің тұрақты дамуымен ғана емес, сонымен қатар өсіп келе жатқан кибершабуылдар, маңызды инфрақұрылым саласындағы

қауіпсіздік қатерлері және т.б. жағдайында олардың осалдығымен байланысты тәуекелдер болып табылады. Осыған байланысты экономиканы цифрландыруға байланысты тәуекелдерді бөліп көрсету, оларды кәсіпорын деңгейінде де, жалпы ел деңгейінде де ықтимал зиянның ықтималдық дәрежесі мен әлеуеті бойынша жіктеу, сондай-ақ цифрлық тәуекелдерді басқарудың неғұрлым тиімді тетіктерінің қолданылуын көздеу маңызды болып табылады. Цифрландыру заңды шешімдер мен қызметтерге үлкен сұранысты білдіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Цифровизация правотворчества: поиск новых решений: монография / Д.А. Пащенко, М.В. Залоило, О.А. Иванюк, А.А. Головина; под общ. ред. Д.А. Пащенко. - М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации: ИНФРАМ, 2019. 234 с.*
2. *Хабриева Т.Я. Право перед вызовами цифровой реальности // Журнал российского права. 2018. № 9. С. 5–16.*
3. *Иванова Ж.Б., Касымбек А.О. Информационно-коммуникационные технологии, применяемые в юридическом образовании // Вестник КазНПУ имени Абая, серия Юриспруденция. – 2020. - №4(62). –С.117-126.*
4. *Международный опыт развития цифровизации в АПК: государственная поддержка, регулирование, практика. [Электрон. ресурс] - URL: https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/d62/Mezhdunarodnyy-opyt-razvitiya-tsifrovizatsii-v-APK-gosudarstvennaya-podderzhka_-regulirovanie.pdf
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33885902 (Жүзінген күн: 25.11.2023 ж.)*
5. *Какие цели нацпроекта по цифровизации, науке и инновациям были выполнены в 2022 году. [Электрон. ресурс] - URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/117488/kakiye-tseli-natsproyekta-po-tsifrovizatsii-nauke-i-innovatsiyam-byli-vypolnenu-v-2022-godu.html> (Жүзінген күн: 25.11.2023 ж.)*
6. *2022 жылы цифрландыру, ғылым және инновациялар бойынша ұлттық жобаның қандай мақсаттарына қол жеткізілді. [Электрон. ресурс] - URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/117488/kakiye-tseli-natsproyekta-po-tsifrovizatsii-nauke-i-innovatsiyam-byli-vypolnenu-v-2022-godu.html> (Жүзінген күн: 25.11.2023 ж.)*
7. *«Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V Заңы [Электрон. ресурс] - URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33885902 (Жүзінген күн: 25.11.2023 ж.)*
8. *Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021 – 2030 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 30 желтоқсандағы No 960 Қаулысы. [Электрондық. ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000960> (Жүзінген күн: 25.11.2023 ж.)*